

Hoe behandel je kinderen met onvoldoende speelvaardigheden?

Spelen met gedrag

Eén van de onderscheiden die we maken binnen het thema 'omgaan met verschillen' is het verschil tussen kinderen in vaardigheden, waarmee niet de motorische, maar sociale en emotionele vaardigheden worden bedoeld. De auteur maakt een aardig onderscheid in speelvaardigheden en werkt aan de hand daarvan zijn manier van werken uit.

Hoe kun je kinderen van 4 t/m 12 jaar met onvoldoende sociale en emotionele vaardigheden de juiste zorg bieden binnen de praktijk van de basisschool? Anders gezegd: hoe kunnen we kinderen met onvoldoende speelvaardigheden succesvoller laten spelen? Collega's in het basisonderwijs zullen onderstaande situaties vast wel herkennen of vergelijkbare problemen gesignaleerd hebben.

'Waardoor krijgt Martijn elke keer ruzie op het plein?'

'Hoe kan ik Roy helpen minder vaak driftig te worden in de gymles?'

'Hoe geef ik Joyce meer zelfvertrouwen in spelsituaties?'

'Als Mart nu eens rekening zou houden met anderen?'

Dit artikel valt uiteen in drie delen.

1. Welke *speelvaardigheden* onderscheiden we?
2. Welke *begeleiding* is noodzakelijk voor een adequate behandeling van kinderen die eenzijdig of te variabel gedrag vertonen?
3. Welke *spelen* zijn geschikt (met de adequate begeleiding) voor kinderen die speelvaardigheden moeten ontwikkelen?

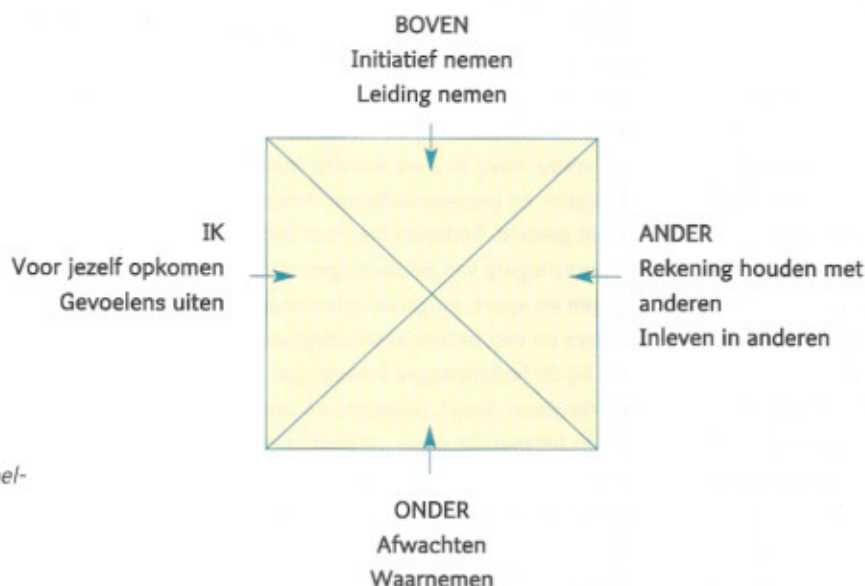
Speelvaardigheden

In een vereenvoudigd schema kun je vier speelvaardigheden onderscheiden: vaardigheden met BOVEN-gedrag, ANDER-gedrag, ONDER-gedrag en IK-gedrag (zie schema 1).

Een kind dat al deze gedragingen adequaat kan toepassen aangepast aan de situatie, vertoont goed speelgedrag. Het kind kan afwachten, maar ook initiatief nemen. Soms komt het kind voor zichzelf op en soms is het begripvol naar anderen. Het kind dat een juiste balans heeft in verschillende gedragingen heeft vaak een positief zelfbeeld.

In een cursus wordt bij observaties een speelvaardigheidlijst gebruikt om vast te stellen in hoeverre het kind uit balans is. Hierbij is het tevens van belang is om vast te stellen of een kind wel de mogelijkheden en ontwikkelingsleeftijd heeft om bepaald gedrag te kunnen laten zien.

Kinderen die veel teveel van een bepaald speelgedrag in verschillende situaties laten zien, laten in de regel minder goed speelgedrag zien. Zij hebben sterke punten, maar ook vaak uitgesproken zwakke punten in hun speelgedrag.

Figuur 1 Soorten speelvaardigheden

FOTO: ANITA RIEMERSMA

De wereld op z'n kop

- Kinderen die teveel BOVEN-gedrag hebben in veel situaties, willen vaak de baas spelen en kunnen anderen slecht volgen. Hun sterke kant is controle houden, hun zwakte is afwachten en luisteren.
- Kinderen die teveel ANDER-gedrag hebben in veel situaties, zijn vaak afhankelijk van anderen en hebben veel bevestiging nodig. Hun sterke kant is dat ze veel begrip voor anderen kunnen opbrengen, hun zwakte is voor zichzelf opkomen en gevoelens uiten.
- Kinderen die teveel ONDER-gedrag hebben in veel situaties, wachten veel te veel af of trekken zich terug. Hun sterke kant is dat ze goed observeren, luisteren en afwachten, hun zwakte dat ze nauwelijks initiatief nemen.
- Kinderen die teveel IK-gedrag hebben in veel situaties, tonen veel emoties en vooral boosheid of zelfs agressiviteit. Hun sterke kant is dat ze voor zichzelf kunnen opkomen en gemakkelijk gevoelens uiten, hun zwakte is dat ze geen begrip voor anderen kunnen opbrengen.

Begeleiding

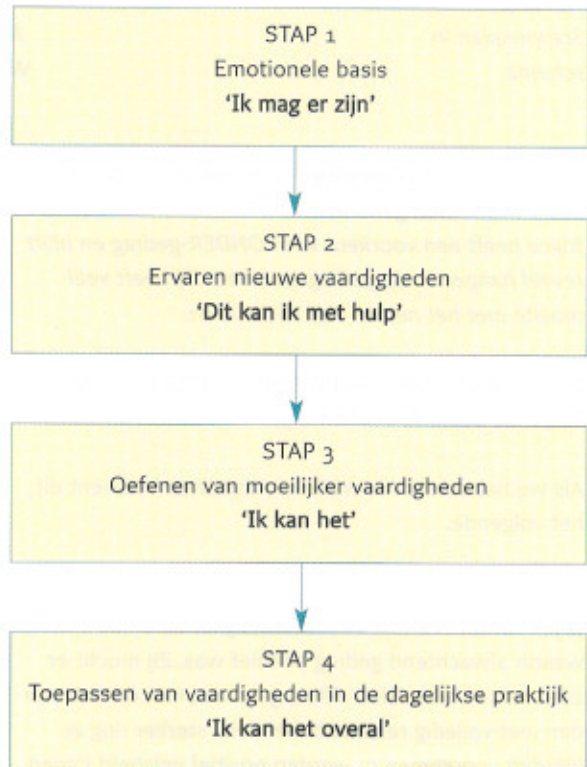
Kinderen die spelen moeten adequaat geobserveerd worden. Als kinderen niet succesvol spelen is het belangrijk om te weten hoe vaak, hoe lang en in welke situatie het gedrag aanwezig is. De conclusie van deze observaties moeten leiden tot een mogelijk plan van aanpak van het kind of diens omgeving (zie cursus 'leren samenspelen').

Uitgangspunt in die behandeling is kinderen, die niet succesvol spelen stap voor stap succesvolle spelevaaringen te laten opdoen met respect voor de gevoelens van het kind. Plezier ervaren en tevreden zijn over het eigen gedrag van het kind is derhalve leidraad in het

nemen van een volgende stap. *Het kind zelf is de spil en niet het programma!*

Deze kinderen plaatsen we, als begeleider, in situaties waarin succeservaringen kunnen worden opgedaan, indien noodzakelijk in een klein groepje apart. Natuurlijk is het ook van belang speelvaardigheden veelzijdig en vooral preventief te ontwikkelen, zodat op groepsniveau een aantal beslissingen kan worden genomen om bepaald speelgedrag structureel aan de orde te stellen in de klas, in de gymzaal en op het plein (zie eenjarige opleiding 'Spelen met gedrag').

Het onderstaande schema 2 is leidraad in het nemen van steeds een volgende stap.

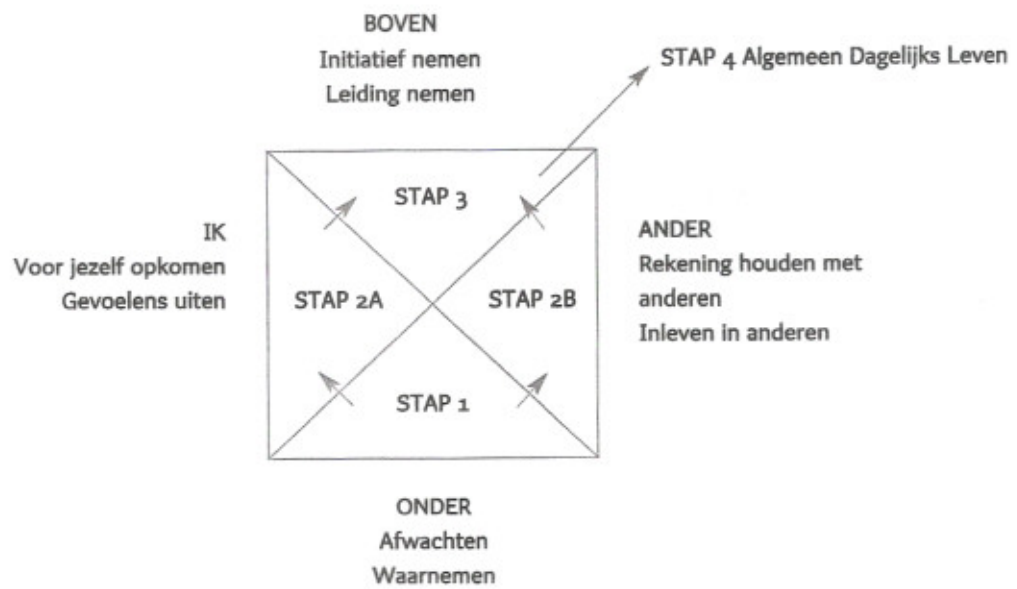
Figuur 2 Stappenplan

Dit stappenplan toepassen heeft de volgende consequenties voor het omgaan met het gedrag:

- op groepsniveau zijn er kinderen met een specifieke aanpak
- niveau 'sociaal zwakste' kinderen bepaalt niveau (deel)groep
- inhoud programma wordt aangepast aan niveau kind(eren).

Om deze aanpak te verduidelijken ga ik uit van een casus.

Joyce is 9 jaar en stelt zich bijna altijd afwachtend op in de grote groep. Haar moeder constateert dat ze weinig vriendinnen heeft of snel wordt 'gedumpt'. De leerkracht heeft een goed werkende leerling en heeft geen last van haar, maar vindt het opvallend dat ze nauwelijks speelt met anderen op het plein. Zij heeft weinig aansluiting bij anderen.

Figuur 3
Stappenplan in
schema

Door intensieve observaties is een bepaald versterkt beeld naar voren gekomen:

Joyce heeft een voorkeur voor ONDER-gedrag en blijft teveel hangen in dit gedragspatroon. Zij heeft veel moeite met het nemen van initiatieven.

Als we de stappen in het schema zetten krijgen we het volgende beeld (zie schema 3).

Als we het schema in woorden omzetten betekent dit het volgende.

Stap 1

Joyce kwam in situaties met weinig kinderen bij elkaar, waarin afwachtend gedrag positief was. Zij mocht er zijn zoals ze was. Niet willen, geen zin, niet durven werden met volledig respect behandeld, sterker nog ze werden voorkomen of werden positief gelabeld ('goed dat je zegt dat je dit niet wilt'). Situaties van om de beurt gaan in een klein groepje en situaties waarin eigen keuzes gemaakt kunnen worden, waren vaak succesvolle situaties voor Joyce.

Voor alle duidelijkheid: deze fase heeft 3 maanden in beslag genomen, omdat de mogelijkheden en het ontwikkelingsniveau van Joyce laag te noemen waren. Bovendien was de vaardigheid van de leerkracht om specifieke aandacht te creëren in deelgroepen en zelfwerkzaamheid van een ander deel van de groep nog niet optimaal.

Stap 2

Deze 'naastliggende' stap kent twee delen:

A eigen gevoelens leren uiten en B rekening houden met anderen. Joyce had ervaren dat eigen gevoelens (leuk en niet-leuk) leidraad zijn om goed te spelen. Joyce leerde ook in een tweetal situaties succes op te doen met eenvoudig samenwerken.

In de eindfase binnen deze stap kon Joyce 'een beetje boos' worden op een ander kind (2A), maar ook regels inbrengen waardoor een ander kind leuker kon spelen

(2B). In het geval van Joyce bleek dat 2A moeilijker tot stand kwam dan 2B, waardoor dus meer aandacht (noodig) was voor het proces in fase 2A.

Stap 3

Dit was de moeilijkste stap voor Joyce, ze moest initiatief gaan nemen. Nog steeds is Joyce niet het type initiatiefneemster (en dat hoeft ze ook niet te worden), maar er is nu veel meer balans in haar speelgedrag. Zij mocht in deze stap oefeningen en spelsituaties verzinnen, waarin zij bepaalde hoe iets moest. Zij bepaalde spelregels of nam de leiding over een klein groepje spelende kinderen.

Stap 4

Joyce wordt momenteel na een periode van 7 maanden 'op afstand' begeleid met name bij het spelen op het plein, omdat dat nog soms leidde tot weinig initiatiefrijke gedrag. De sociale en fysieke omgeving van het plein zijn intussen gelukkig drastisch aangepast. Er spelen minder groepen tegelijk op het plein, het plein heeft meer sfeer en uitdaging, er zijn ruimtebiedende afspraken en de begeleiding is veel beter gestructureerd. Joyce zelf heeft betere speelvaardigheden door voorbereiding ('wat denk je te gaan doen op het plein en met wie) en evaluatie (hoe ging het). Zij krijgt zonnig 'adviezen op afstand' om succeservaringen op te doen in deze vrije situatie.

Zij heeft veel meer zelfvertrouwen gekregen in het spelen met anderen.

'Als er wat speelt op een school, laat het dan vooral het kind zijn'

De spelen

In het geval van Joyce ga ik uit van haar voorkeur voor ONDER-gedrag en zijn de spelen daarop aangepast. In de tweede stap komen de spelen ter bevordering van het IK- en ANDER-gedrag en in de derde stap de BOVEN-gedrag spelen.

'ONDER'-gedrag spelen (stap 1)

- 'Vrije speel situatie' op éénderde van de zaal, met optimale veiligheidsafspraken en gedragscode om te wachten als een ander kind bezig is.
- 'Omgangsaan' op éénderde van de zaal met veel differentiatiemogelijkheden. Ook mondelinge toelichting dat bijv. eerder van de schuine bank kan worden afgestapt, als een kind dat wil, is vaak niet overbodig.
- 'Basis-tikspel' op éénderde van de zaal met vele levens- en ontsnappingsmogelijkheden, bijvoorbeeld hoepels om (onbeperkte tijd) veilig in te blijven.

'IK'-gedrag spelen (stap 2A)

- 'Zwaaien van bank naar bank'. Op éénderde van de zaal. De banken staan als een trechter, zodat bij een volgend touw de afstand tussen de banken groter is. Van tevoren is een inschatting gemaakt hoever een kind denkt te kunnen zwaaien na oefenen. Het nabespreken is erg van belang (onderschatten?).
- 'Koop een koe in tweetal'. Het ene kind slaat verschillende keren op de hand van een ander en roept verschillende getallen. Als het kind zegt 'verkocht' rent dat kind naar de veilige zone. De ander mag, voor het kind de veilige zone bereikt, tikken.
- 'Trampoline springen'. Op éénderde van de zaal naar een verhoogde, schuin aflopende dikke mat. Het 'los'komen en eventueel 'rollen' staan centraal met de daarbij behorende gevoelens (nabespreken).

'ANDER'-gedrag spelen (stap 2B)

- 'Ballonvervoer'. Vervoer de ballon met tweetal tussen afgesproken lichaamsdelen over een traject met (later) eventueel kleine hindernissen.
- 'Acrogym'. Bijvoorbeeld in een drietal werken. De eerste gaat op handen en knieën staan, volgende gaat op de juiste plek op de rug staan en derde verleent hulp.
- 'Dubbel klokkenluiden'. Op éénderde van de zaal. Je werkt met vier touwen. De middelste twee zijn in elkaar geknoopt en daar zit een kind op. De buitenste touwen worden een slag ingedraaid in de middelste touwen en daar trekken twee kinderen aan. Het gaat erom zo te trekken dat degene die schommelt nog plezier houdt.

'BOVEN'-gedrag spelen (stap 3)

- 'Danstent'. Je werkt in tweetal. De een doet de andere na, spiegelt de bewegingen van de ander op de muziek.
- 'Beeldenmuseum'. Iemand is de veiligheidsbeambte in een museum, maar als hij niet kijkt gaan de beelden bewegen achter zijn rug. Als hij zich omdraait staan ze weer stil. De man mag de beelden in gekke standen zetten, maar als hij zich weer omdraait... Als er toch nog iemand beweegt is het wisselen.
- 'Meester of juf'. Je bedenkt een route met een of meerdere toestellen en je geeft daarna een klein groepje kinderen les. Ze mogen natuurlijk vragen stellen. Ook mag de juf of meester zeggen hoe ze het hebben gedaan.

*Cd-rom met bijna vijftig spelen op film (korte passages), geordend in de diverse stappen en speelvaardigheden in de klas en in de gymzaal, is te bestellen door € 17,50 over te maken op 41.16.45.765 t.n.v. E.Boot te Heiloo.

* Zie voor een meer volledig overzicht de paragraaf in het 'Leerlingvolgsysteem bewegen en spelen' ISBN 90 352 2314 4

* Zie cursussen 'Leren samenspelen' en 'Spelen met gedrag' nascholing PABO Haarlem. Brochure bestellen? Tel.: 023 5412112

Erik Boot is docent aan het CIOS Alkmaar-Haarlem, tevens docent aan de PABO Haarlem in de nascholing MRT en verzorgt met name de cursussen 'Leren samenspelen' en 'Spelen met gedrag'. Hij behandelt kinderen met gedragsproblemen in de praktijk voor psychomotorische therapie te Alkmaar.

Correspondentie:

Boot-PMT@hetnet.nl ■

FOTO: ANITA BIEBERSMA